

Mateja SEDMAK*

ITALIJSKA NARODNA SKUPNOST V REPUBLIKI SLOVENIJI – DRUŽBENA (SAMO)UMESTITEV

Povzetek. Članek na temelju pregleda obstoječe družbenokulturne, ekonomske organiziranosti italijanske narodne skupnosti, njenega pravnega položaja in spreminjajoče se demografske strukture ter analize rezultatov treh empiričnih študij, izvedenih na območju slovenske Istre v obdobju 2000–2002, predstavi družbeno (samo)umestitev pripadnikov italijanske narodne skupnosti. Samoocena položaja pripadnikov italijanske manjšine temelji večinoma na podatkih, pridobljenih z uporabo kvalitativne metodologije raziskovanja (auto-/biografije in polstrukturirani intervjuji), prejeta dognanja pa so ponekod dopolnjena z rezultati kvantitativnih raziskav. Ugotovitve opozarjajo na problematičnost enoznačne ocene družbenega položaja italijanske narodne skupnosti v slovenski Istri, saj se za eksplicitnejšo pozitivno podobo in ugodnim pravnim statusom skrivajo tudi pokroviteljska obravnava in izrazi nezadovoljstva manjšine.

Ključni pojmi: italijanska narodna skupnost, Italijani, manjšine, etničnost, etnična identiteta, medetnični odnosi, slovenska Istra

Uvod

Z etničnega vidika uvrščamo Slovenijo med narodno relativno homogena območja. Zadnji popis prebivalstva iz leta 2002 tako beleži 1.631.363 (83,1 %) Slovencev/-k in 144.208 (7,3 %) pripadnikov drugih etničnih skupin. Pri tem je treba upoštevati tudi število neopredeljenih in tistih, ki so se opredelili regionalno (188.465 ali 9,6 %).

V skladu s teorijo teritorialne etnične koncentracije/razpršenosti v sodobni Evropi beležimo tri območja, na katerih prevladuje večja etnična

* Doc. Dr. Mateja Sedmak je znanstvena sodelavka, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Univerza na Primorskem.

in jezikovna heterogenost, in sicer obmejna območja, pretežno industrializirana in urbanizirana območja oz. nacionalne entitete, ki privlačijo imigrantsko populacijo, in večnacionalne države (Susič, 1977). V Sloveniji mednje uvrščamo predvsem t. i. območja v stiku, kakršni sta slovenska Istria in Prekmurje, območja, ki so bila v preteklosti privlačna predvsem za delavske imigrante iz nekdanje Jugoslavije (Jesenice, Trbovlje, Velenje), ter urbanizirana in ekonomsko visoko razvita območja, ki so privlačna za širši krog priseljencev (npr. Ljubljana).

Z vidika družbene stabilnosti je za države z etnično pluralno demografsko sliko pomembno, da se kontinuirano in vsakič znova soočajo z vprašanji umestitve in položaja posamičnih etničnih skupin, pri tem pa smo ponavadi priča ločenim in različnim obravnavam (pravicam) glede na avtohtoni oz. priseljeniški status pripadnikov etnij.

V Sloveniji je status avtohtone manjšine priznan italijanski in madžarski (pogojno tudi romski) skupnosti. Iz tega naslova so manjšinama zagotovljene normativne obče in specifične pravice, na državni in lokalnih ravneh, ki se nanašajo na vprašanja javne rabe jezika in dvojezičnosti, kulturne dejavnosti, (dvojezičnega) izobraževanja, političnega zastopstva in organiziranja ter drugo.

Poleg formalno dodeljenih pravic je osrednjega pomena tudi neformalna drža do manjšin, tj. odnos večinskega prebivalstva, odnos celotne lokalne skupnosti (večinskega in priseljeniškega prebivalstva) in navsezadnje avtopercepcija lastnega položaja pripadnikov manjšine, saj je v skladu s fenomenološko perspektivo v primeru, ko človek definira svoj položaj kot realen, ta zanj v svojih posledicah realen.

V članku se bomo posvetili eni od slovenskih avtohtonih manjšin. Osvetlili bomo položaj pripadnikov avtohtone italijanske narodne skupnosti, živeče na etnično in jezikovno heterogenem območju slovenske Istre, s posebnim poudarkom na njihovi družbeni (samo)umestitvi. Članek je zasnovan dvodelno. V prvem delu so predstavljeni (spreminjajoča se) demografska slika pripadnikov italijanske skupnosti, njihova družbeno-kulturna in ekonomska organiziranost ter pravni položaj. V drugem delu pa sta na podlagi rezultatov treh empiričnih študij prikazani družbena samoumestitev in avtopercepcija pripadnikov italijanske skupnosti. Omenjene raziskave so bile z vsebinskega vidika širše zasnovane, saj so obravnavale različne etnične skupnosti, živeče na preučevanem območju, medetnične odnose, (med)kulturno identiteto prostora idr., za namen pričujočega članka pa je obravnavan zgolj tisti del rezultatov, ki se neposredno nanašajo na italijansko narodno skupnost.

Razloga za izbor teme članka sta vsaj dva. Članek je nastal na pobudo organizatorjev slovenskega sociološkega srečanja oktobra 2003, v okviru

katerega je bila pričujoča problematika delno predstavljena v referatu z naslovom »Avto-/biografske pripovedi članov etnično mešanih družin«. Drugi razlog pa je aktualnost problematike, ki jo potrjuje vstop Slovenije v EU (in s tem povezana vprašanja revizije in redefinicije vloge, položaja in pravic narodnih manjšin), dogodki v domači (odstop poslanca Roberta Battellija kot izraz skrajnega nezadovoljstva z obravnavanjem italijanske narodne skupnosti v Sloveniji) in sosednji, tj. italijanski politični areni (uvedba spominskih dnevo v spomin na italijanske žrtve v vojnem in povojnem obdobju, ponovno poudarjanje tem, ki se nanašajo na eksodus pripadnikov italijanske manjšine, vprašanje fojb in poboja Italijanov, »brisanje« pripadnikov italijanske manjšine v Sloveniji, vprašanja vračanja nacionaliziranega imetja Italijanom, ki so v povojnem obdobju odšli v Italijo, idr.).

Kot omenjeno, bodo v drugem delu članka, pri prikazu in analizi družbene samoumestitve pripadnikov italijanske narodne skupnosti, uporabljeni rezultati treh raziskav, in sicer:

– raziskave, ki je bila v okviru doktorske disertacije z naslovom »Etnično mešane zakonske zveze kot oblika interpersonalnega kulturnega soočanja« izvedena med etnično mešanimi družinami, natančneje med (izven)zakonskimi partnerji v letih 2000–2001; v kvantitativnem delu raziskave (anketiranje) je sodelovalo 144, v kvalitativnem (zbiranje avto-/biografskih zgodb) pa 51 posameznikov oz. posameznic;¹

– raziskave z naslovom »Narodna in kulturna identiteta na območju slovensko-italijanskega kulturnega stika v procesih evropske integracije« (raziskavo, ki se je izvajala v letih 2001–2003, sta financirali Ministrstvo za kulturo RS in Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport RS; raziskava je bila dvodelna, v prvi fazi je bilo izvedeno anketiranje na reprezentativnem vzorcu 458 prebivalcev slovenske Istre, v drugi fazi pa polstrukturirani intervjuji med izbranimi informanti – nekaterimi vidnejšimi nosilci družbeno-kulturnega življenja v slovenski Istri);²

– kvantitativne raziskave, ki je bila v okviru projekta »Identiteta/-e slovenske Istre« (financirala jo je Mestna občina Koper) izvedena na reprezentativnem vzorcu srednješolske populacije, ter kvantitativne in kvalitativne raziskave, izvedene med otroki iz etnično mešanih družin (v obdobju maj–julij 2002);³

Pri raziskovanju je bil uporabljen kombiniran metodološki pristop, in sicer anketiranje in zbiranje avto-/biografskih pripovedi oz. polstrukturiranih intervjujev. Čeprav sta se med raziskovalnim procesom (znova) potrdili smiselnost in uporabnost kombiniranega metodološkega pristopa,

¹ Več informacij o izboru vzorca, poteku raziskave in rezultatih glej Sedmak, 2001; Sedmak, 2002a.

² Več informacij o izboru vzorca, poteku raziskave in rezultatih glej Sedmak et al., 2002b; Sedmak, 2003b.

³ Več informacij o izboru vzorca, poteku raziskave in rezultatih glej Sedmak, 2003a; Sedmak, 2003b.

bo v nadaljevanju, za namen pričujočega članka in skladno z metodološko zasnovno vsebinskega sklopa, katerega del je, predstavljen predvsem del rezultatov, pridobljen s kvalitativno metodologijo raziskovanja.

Demografska struktura

Italijanska narodna skupnost je v slovenskem prostoru skoncentrirana v obmejnem pasu slovenske Istre, ki pravno-administrativno obsega Mestno občino Koper ter občini Izola in Piran. V splošnem so predstavniki italijanske manjšine razmeroma dobro organizirana skupnost na ravni kulturnega organiziranja (temu področju je bilo doslej namenjene tudi največ raziskovalne pozornosti), manjšo dejavnost pa je zaznati na ravni političnega in ekonomskega delovanja. V nadaljevanju bodo s ciljem celovitejšega razumevanja položaja italijanske manjšine v slovenskem prostoru predstavljeni nekatera temeljna družbenozgodovinska dejstva in demografska slika manjšine.

Po končani 2. svetovni vojni je bilo območje prevladujočega bivanja italijanske manjšine sprva del cone B Julijske krajine, nato cone C Svobodnega tržaškega ozemlja, ki je leta 1954 z Londonskim sporazumom pripadla FLR Jugoslaviji. S tem sporazumom je bilo tudi določeno, da se v predpisanem roku, tj. do začetka leta 1956, lahko izselijo prebivalci italijanske narodnosti, ki želijo prebivati v Italiji. Po izselitvi mnogih Italijanov pa tudi Slovencev in Hrvatov ter priseljevanju Slovencev iz istrskega zaledja in notranjosti Slovenije ter prebivalcev drugih narodnosti na obalno območje se je narodnostna slika obalnih občin temeljito spremenila. V tem času, aprila 1956, je bil izveden tudi popis stalnega prebivalstva v občinah Koper, Izola in Piran, ki se je nato ponovil v letih 1961, 1971, 1981, 1991 in 2002. Število italijanskega prebivalstva in demografska nihanja so razvidna iz spodnje tabele:

PRILOGA

Tabela št. 1: Spreminjajoča se demografska slika pripadnikov italijanske manjšine na območju slovenske Istre (popis prebivalstva Republike Slovenije v letih 1956, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002)

	SKUPAJ	Slovinci	Italijani
KOPER			
1956	24898 (100 %)	22401 (89,97)	1171 (4,70)
1961	29228 (100 %)	25900 (88,61)	572 (1,96)
1971	35445 (100 %)	28584 (80,64)	877 (2,47)
1981	41843 (100 %)	31549 (75,40)	727 (1,74)
1991	45314 (100 %)	33271 (73,42)	1015 (2,24)
2002	47539 (100 %)	33826 (71,15)	712 (1,49)
IZOLA			
1956	7750 (100 %)	6319 (81,54)	585 (7,55)
1961	9339 (100 %)	7693 (82,37)	467 (5,00)
1971	10488 (100 %)	8170 (77,90)	485 (4,62)
1981	12513 (100 %)	8987 (71,82)	358 (2,86)
1991	13770 (100 %)	9428 (68,47)	567 (4,12)
2002	14549 (100 %)	9456 (64,99)	430 (2,95)
PIRAN			
1956	9395 (100 %)	6553 (69,75)	1448 (15,41)
1961	11410 (100 %)	8114 (71,11)	1208 (10,59)
1971	12359 (100 %)	8649 (69,98)	1206 (9,76)
1981	15235 (100 %)	10417 (68,38)	816 (5,36)
1991	16768 (100 %)	10949 (65,30)	1169 (6,97)
2002	16758 (100 %)	10606 (63,28)	698 (4,16)

Vir: Statistični urad RS

Skupno je v Sloveniji v skladu s popisom iz leta 2002 prijavljenih 2258 Italijanov, od tega jih 1840 živi na območju slovenske Istre, 418 pa drugod (107 v ljubljanski, 56 v goriški, 19 v sežanski, 15 v mariborski in 10 v tolminski občini; 211 jih živi drugod po Sloveniji). Vendar iz omenjenih podatkov ni mogoče razbrati, ali gre za pripadnike italijanske avtohtone manjšine ali Italijane, ki so se v Slovenijo priselili.

Zadnji popis prebivalstva iz leta 2002 beleži (ponoven) očiten upad pripadnikov italijanske manjšine, kar je med drugimi nerešenimi vprašanji, ki se nanašajo na položaj italijanske narodne skupnosti v Sloveniji, spodbudilo odstop predstavnika italijanske manjšine v parlamentu, burno medijsko in politično razpravo ter neformalni odziv prebivalcev slovenske Istre.

Pri ocenitvi upada deleža pripadnikov italijanske narodne skupnosti pa

je potrebne precej previdnosti. Namreč, ob pregledu statističnih podatkov, ki se nanašajo na materni jezik prebivalcev ob zadnjem popisu, ugotovimo, da je v občini Izola 620 oseb izbralo italijanščino kot materni jezik (registriranih pripadnikov italijanske manjšine je v omenjeni občini 430), v občini Piran je 1174 oseb, katerim je italijanščina materni jezik (v občini sicer živi 698 Italijanov/k), v Mestni občini Koper pa je italijanščino kot materni jezik izbralo 1059 ljudi (v občini sicer živi 712 Italijanov/-k).

Ob primerjavi vseh prebivalcev, ki jim je italijanščina materni jezik, ob zadnjih dveh popisih ugotovimo, da je bilo leta 1991 teh 3882 (strukturni delež 0,2) in leta 2002 3762 (strukturni delež 0,2). Iz omenjenih podatkov je torej razvidno, da smo v zadnjem desetletju priča upadu števila ljudi, ki se opredeljujejo kot Italijani/-ke, ne pa tudi upadu tistih, ki jim je italijanščina materni jezik.

Kako razumeti takšen razkol med samoizraženo narodno pripadnostjo in samoizraženim maternim jezikom, ob predpostavki, da je materni jezik ena ključnih, če ne celo najpomembnejša determinanta posameznikove narodne pripadnosti? Dejstvo je, da popis prebivalstva terja oz. omogoča zgolj enoznačne narodne opredelitve. Raziskave, izvedene med italijansko-slovenskimi družinami, pa izpostavljajo, da se potomci teh družin ne morejo ali ne želijo opredeliti narodno enoznačno, pri čemer se v situacijah, ki od njih terjajo enoznačne narodne opredelitve (popis prebivalstva, šolski in drugi ne/formalni popisi), pogosto zatekajo k nadnacionalnim opredelitvam (prebivalec sveta, pripadnik človeške rase idr.) oz. se ne opredelijo (Sedmak, 2002a; 2003a). Potomci etnično mešanih družin se navsezadnje, ko so prisiljeni izbrati zgolj eno narodno pripadnost, odločijo bodisi za narodno pripadnost matere ali očeta, kar pa v resnici zapostavlja dejstvo, da gre za posameznike z dvojno narodno pripadnostjo, ki se tako dojemajo, čutijo in ravnajo. Potomci etnično mešanih družin pa lahko ob različnih popisih, ki terjajo enoznačne opredelitve, izražajo različni narodni pripadnosti, torej enkrat očetovo, spet drugič materino.

Glede na številčnost italijanske avtohtone manjšine lahko realno predvidevamo, da se njeni pripadniki v veliki večini poročajo eksogamno, tj. s pripadniki drugih etničnih skupin, saj številne študije dokazujejo (Barron, 1951; Parkman in Sawyer, 1967; Petrović, 1986; Pagnini in Morgan, 1990), da nesorazmerna spolna struktura in maloštevilnost pripadnikov določene etnične skupine zvišujeta verjetnost etnično mešanih zvez. Večja ko je torej skupina, večji je odstotek znotrajskupinskih porok oz. izvenzakonskih skupnosti. V prid tezi o visokem deležu etnične heterogamije med italijansko manjšino pričata tudi visoka stopnja socialne bližine med avtohtoni-ma slovensko in italijansko kulturo (Petrović, 1986) ter velika prepustnost etničnih meja obeh skupin ob sočasno nizki stopnji prostorske (bivanjske)

segregacije.

Iz popisa prebivalstva iz leta 2002 je razvidno, da je med tistimi, katerih materni jezik je italijanski, kar 1195 posameznikov, ki so se opredelili kot Slovenci, 1832 Italijanov in 646 takih, ki so se opredelili regionalno, se niso želeli opredeliti oz. so narodno neopredeljeni, ter 89 pripadnikov drugih narodov. Pri tem se izpostavi vprašanje, zakaj tolikšen delež Slovencev/-k in 89 posameznikov drugih narodnosti izjavlja, da je njihov materni jezik italijanski. Avtoričina teza je, da je nezanemarljiv del le-teh potomcev etnično mešanih družin, ki so se opredelili enoznačno – izbrali so torej narodnost slovenskega roditelja, hkrati pa navedli italijanščino kot materni jezik; ali pa se zaradi lastnega »mešanega« družinskega statusa niso želeli opredeliti.

V prid tej tezi priča tudi podatek, da je bilo ob popisu leta 2002 od skupno 629 Italijanov/-k, ki so živeli v zakonski ali izvenzakonski skupnosti na območju Republike Slovenije, le 198 teh v (izven)zakonski skupnosti s partnerjem iste narodne pripadnosti. Iz omenjenega podatka je razvidno, da je stopnja maritalne eksogamije med Italijani kar 68,5-odstotna.

O previdnosti, ki jo terja interpretacija demografskih številčnih prikazov, pa navsezadnje priča tudi podatek, da je bilo ob popisu leta 1981 opaziti podoben položaj, tj. znaten upad števila pripadnikov italijanske narodne skupnosti, ki pa se je ob popisu leta 1991 spet zvišalo, kar nakazuje na kompleksnost družbenih okoliščin, ki vplivajo na narodno samoopredelitev pripadnikov manjšinskih skupnosti.

Organiziranost italijanske narodne skupnosti v Sloveniji

Na območju slovenske Istre v prvem povojnem obdobju zasledimo vrsto *družbenopolitičnih organizacij*, ki so bile ustanovljene z namenom, da utrjujejo novo ljudsko oblast. V svoje delovanje so vključevale somišljenike ne glede na narodno pripadnost; to oziroma sodelovanje med slovenskim in italijanskim prebivalstvom pa je že v svojem imenu izpostavila Slovensko-italijanska antifašistična unija, ki je imela v Kopru svoj okrožni odbor za Istro (1947–1952) in okrajni odbor (1945–1953).

Tudi danes stranke in druge družbenopolitične organizacije večinoma ne nastajajo na temelju narodne pripadnosti. Tako tudi italijanska manjšina nima lastne stranke – izjema bi lahko bila le piranska politična stranka COMI, ki se je oblikovala ob prvih demokratičnih volitvah leta 1990, vendar je bila nekaj let zatem razpuščena (Gomezal Mikolič, 1998).

Italijanska narodna skupnost se je leta 1974 prvič (dotlej je bila organizirana le v okviru kulturnih krožkov brez političnega značaja) družbenopolitično samostojno organizirala v okviru na novo ustanovljenih

Samoupravnih interesnih skupnosti italijanske narodnosti za Koper, Izolo in Piran (Comunità d'interesse autogestite della nazionalità italiana di Capodistria, Isola e Pirano), ki so predstavljale 4. volilni zbor in sogovornika države. Te organizacije, ki jih je kot osebe javnega prava potrdila tudi Ustava Republike Slovenije (64. člen) in danes delujejo z nekoliko spremenjenim nazivom kot Samoupravne skupnosti italijanske narodnosti za Koper, Izolo in Piran (Comunità autogestite della nazionalità italiana di Capodistria, Isola e Pirano) in Obalna samoupravna skupnost pripadnikov italijanske skupnosti (Comunità costiera autogestita della nazionalità italiana), pomenijo instrument za zaščito posebnih pravic, ki jih za svoje manjšine predvideva država. Na eni strani so sestavni del lokalne avtonomije, na drugi pa so pristojne za urejanje zadev na državni ravni.

Italijanska unija s sedežem na Reki, ki je bila v času SFRJ skupna organizacija italijanske manjšine v Sloveniji in Hrvaški, je danes registrirana kot društvo za ohranjanje in razvijanje italijanske narodne kulture in jezikovne identitete italijanske narodne skupnosti z namenom vzdrževanja in gojenja odnosov z italijansko narodno skupnostjo v Hrvaški in z matično državo. Danes je ločeno registrirana za posamezni novonastali državi in ima tako sedeža na Reki in v Kopru (Gomezal Mikolič, 1998).

Kar zadeva *ljubiteljske dejavnosti*, je eno pomembnejših društev Italijanska skupnost (Comunit degli Italiani), ki podobno kot ZKD Koper povezuje različne skupine in organizira razne interesne dejavnosti. V nasprotju s Samoupravno skupnostjo italijanske narodnosti nima političnega značaja, pač pa je njen namen predvsem ohranjati in razvijati italijansko kulturo. Pred njo je bilo 1948. leta ustanovljeno Društvo italijanske ljudske kulture (Circolo Italiano di Cultura Popolare), ki je 1950. postalo sestavni del Italijanske unije Istrskega okrožja s sedežem v Izoli (Unione degli Italiani del Circondario dell'Istria), po letu 1953 pa so se vsi na novo konstituirani Italijanski kulturni krožki (Circoli Italiani di Cultura) v Kopru, Izoli in Piranu vključili v Italijansko unijo za Istro in Reko (Unione degli Italiani dell'Istria e di Fiume) (Steff, 1998).

Čeprav se danes nekatere funkcije Italijanske skupnosti pokrivajo z vlogo Samoupravne skupnosti italijanske narodnosti, pa nobeni od teh dveh organizacij ne gre zanikati posebnega pomena za ohranjanje avtohtone italijanske kulture na tem območju. S tem lahko utemeljujemo tudi dejstvo, da se morajo na Italijanski skupnosti, v nasprotju z ZKD Koper, novi člani pri vpisu izjasniti o svojem maternem jeziku. Na društvu pa ugotavljajo, da imajo poleg Italijanov včlanjenih kar nekaj »simpatizerjev«, se pravi pripadnikov drugih narodnosti.

Če pozamemo, uresničujejo pripadniki italijanske manjšine svoje posebne pravice v okviru obalne samoupravne narodne skupnosti in

občinskih samoupravnih narodnih skupnosti (te so organizirane po posameznih občinah, torej v Kopru, Izoli in Piranu).

Pristojnosti samoupravnih narodnih skupnosti so naslednje:

- v skladu z ustavo in zakoni samostojno odločajo o vprašanih narodnosti,
- v skladu z zakonom dajejo soglasje k zadevam, ki se nanašajo na varstvo posebnih pravic narodnih skupnosti, o katerih odločajo skupaj z organi samoupravnih lokalnih skupnosti,
- obravnavajo in proučujejo vprašanja, ki zadevajo položaj narodne skupnosti,
- sprejemajo stališča in dajejo predloge ter pobude pristojnim organom,
- spodbujajo in organizirajo dejavnosti, ki prispevajo k ohranjanju narodne identitete pripadnikov narodne skupnosti.

Sredstva za delovanje samoupravne narodne skupnosti, prostorske in druge materialne pogoje za delo zagotavljajo občine in država iz proračuna. Prav tako se iz občinskih in državnega proračuna zagotavljajo sredstva za delovanje organizacij in javnih zavodov, ki delujejo za potrebe narodnih skupnosti. Samoupravne narodne skupnosti pa dajejo državnemu zboru, vladi in drugim državnim organom ter organom lokalnih skupnosti predloge, pobude in mnenja iz svoje pristojnosti (Gomezal Mikolič, 1998).

Na področju *izobraževanja* smo priča kontinuiteti uporabe italijanskega jezika kot jezika poučevanja že iz predvojnega obdobja, saj so italijanske šole po končani drugi svetovni vojni brez prekinitve nadaljevale redno šolsko delo. Danes delujejo na območju slovenske Istre tri italijanske osnovne in tri srednje šole. Poudariti pa je treba, da izbira slovenske ali italijanske šole ne temelji vedno na narodni pripadnosti učenca/-ke oz. dijaka/-inje. Tako se Italijani vpisujejo tudi na slovenske šole in obratno, nekateri slovenski starši vključujejo svoje otroke v italijanske šole, kot razlog pa največkrat navajajo željo, da bi njihovi otroci bolje obvladali italijanski jezik, kot bi ga sicer, oz. da so italijanske šole do otrok »bolj prijazne« (Gomezal Mikolič, 2000).

Za dvojezično okolje slovenske Istre je značilen šolski sistem, v skladu s katerim pouk poteka v jeziku šole (tj. v slovenščini ali italijanščini), poleg tega pa je drugi jezik okolja (italijanščina oz. slovenščina) obvezen predmet v vseh razredih osnovne in srednje šole. Cilj takšne jezikovne politike je oblikovati z vidika razmerja posameznik – družba družbeno priznano ali institucionalno dvojezičnost (ibid.).

Kljub formalno dobro zastavljenim razmeram šolanja na šolah z italijan-

skim učim jezikom se te v praksi srečujejo s številnimi težavami in pomanjkljivim izvajanjem z zakonom zagotovljenih pravic. Naj kot primer navedemo le žgoč primanjkljaj učbenikov v italijanskem jeziku za srednje šole, kar se kaže v neenakih možnostih opravljanja maturitetnih izpitov za dijake italijanske narodnosti.

Kot že omenjeno, je organiziranost pripadnikov italijanske manjšinske skupnosti opaziti predvsem na področjih družbenega in kulturnega delovanja, na področju *ekonomske organiziranosti* pa je še neizkoriščen potencial, ki mu slovenska država šele v zadnjih letih pripisuje opaznejšo pozornost.

Ustava Republike Slovenije iz leta 1991 je italijanski in madžarski narodni manjšini dejansko priznala pravico do gospodarskega razvoja ter tudi podprla njeno uresničevanje. Tako je bilo določeno, da se v procesu privatizacije in prodaje družbenega premoženja del državnih sredstev v višini 2,5 % letno uporabi za ustanovitev gospodarske osnove avtohtone italijanske in madžarske narodnosti (Manzin, 2001). Ta sredstva manjšina lahko pridobi bodisi v obliki posojil z olajšavami kakor tudi v obliki nepovratnih sredstev ali pa v kombinaciji obeh navedenih možnosti. Omenjena sredstva so bila lahko uporabljena tudi za financiranje razvojnih načrtov obeh manjšin v okviru programov čezmejnega sodelovanja.

Pozneje so bila določila nekoliko spremenjena, saj smejo pomoč skladov, ki bi pravno morali prispevati k ustvarjanju gospodarske osnove obeh manjšin, zdaj črpati vse fizične in pravne osebe na narodnostno mešanem ozemlju, na katerem živita italijanska oziroma madžarska manjšina, ne glede na to, ali so te osebe dejansko pripadniki omenjenih manjšin.

Pravni položaj in pravna ureditev italijanske manjšine

Italijanski narodni manjšini je na osnovi londonskega sporazuma iz leta 1954 in leta 1975 podpisanih osimskih sporazumov zagotovljena celovita zaščita njenih pravic, tako po nekdanji ustavi SRS kot po današnji ustavi Republike Slovenije, veljavni zakonodaji in občinskih statutih. Posebne pravice narodnih manjšin v Republiki Sloveniji določajo 5., 64. in 80. člen Ustave Republike Slovenije. 64. člen Ustave Republike Slovenije, ki najbolj izčrpno in natančno določa posebne pravice narodnih manjšin v RS, navaja naslednje:

- pravico do uporabe maternega jezika;
- pravico do razvoja narodne kulture;
- pravico do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku;
- pravico do informiranja in obveščanja v lastnem jeziku;
- pravico do ustanavljanja svojih organizacij, razvijanja gospodarske,

- kulturne in raziskovalne dejavnosti, javnega obveščanja in založništva;
- pravico do uporabe narodnostnih simbolov;
 - pravico do sodelovanja z matičnim narodom;
 - pravico do organiziranja v obliki samoupravne skupnosti;
 - pravico do zastopanosti v predstavniških organih lokalne samouprave in v državnem zboru idr.

Rabo jezika narodnostnih manjšin v Republiki Sloveniji določa 11. člen Ustave Republike Slovenije (UIRS, 1991), ki poleg slovenščine na območjih občin, v katerih živita italijanska in madžarska narodna skupnost, kot uradni jezik določa tudi italijanščino ali madžarščino.

Na narodno mešanih območjih vseh treh obalnih občin sta tako uradna slovenski in italijanski jezik. Vsi javni napisi in vse javno poslovanje morajo biti dvojezični, kar morajo vse obravnavane družbene organizacije upoštevati tako pri dvojezičnem poimenovanju kot pri poslovanju. Načrtovanje dvojezičnosti v slovenski Istri je po 2. svetovni vojni tako seglo tudi na raven javnega življenja, v tem okviru pa seveda tudi na področje šolstva.

Četudi se zakonsko določena dvojezičnost javnih napisov, obvestil, dokumentov itd. realno izvaja, smo v vsakdanjem življenju slovenske Istre vendarle priča številnim manjšim kršitvam teh določil, ki se kažejo predvsem v enojezičnih plakatih, vabilih, javnih govorih uradnih oseb itd. Omenjeno dejstvo je za večinski – slovensko govoreči del prebivalstva in priseljeniške skupine zanemarljivo, nanj pa dosledno opozarjajo nekateri javno aktivnejši predstavniki italijanske manjšine in tudi predstavniki drugih narodnosti, ki se potegujejo za dosledno upoštevanje pravic manjšin.

Status samoupravnih narodnih skupnosti v skladu s 64. členom Ustave RS ureja *Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih* – ZSNS (Uradni list RS, št. 65/94). ZSNS določa pravni status samoupravnih narodnih skupnosti (kot oseb javnega prava), naloge samoupravnih narodnih skupnosti, organiziranost, razmerje do državnih organov, stike z matičnim narodom in narodnimi skupnostmi v drugih državah ter financiranje samoupravnih narodnih skupnosti.

Ustava zagotavlja tudi zastopanost narodnih skupnosti v državnem zboru. Pravica do lastnega predstavnika je pripadnikom italijanske narodne skupnosti zagotovljena z zakonskimi predpisi o volitvah poslancev v Državni zbor RS. Pripadniki narodnih skupnosti pa volijo svojega predstavnika na podlagi posebne volilne pravice. Predstavnika narodnih skupnosti imata ustavno zajamčeno pravico veta na zakone, predpise in splošne akte, ki zadevajo uresničevanje ustavno določenih pravic in položaja nar-

odnih skupnosti.

Tudi *Zakon o lokalni samoupravi* - ZLS (Uradni list RS, št. 72/93 ter poznejše spremembe in dopolnitve) zagotavlja pripadnikom avtohtone italijanske skupnosti posebne pravice. Tako 5. člen zakona določa, da se občine na območjih, kjer živijo pripadniki italijanske narodne skupnosti, oblikujejo tako, da je v njih zagotovljeno uresničevanje posebnih pravic narodnih skupnosti.

Nadalje 39. člen ZLS določa, da imata na narodno mešanih območjih, kjer živita italijanska in madžarska narodna skupnost, narodni skupnosti v občinskem svetu najmanj po enega predstavnika. Statuti posameznih občin pa določajo tudi neposredno zastopnost pripadnikov narodnih skupnosti v drugih organih občine.

Občine s posebnimi akti urejajo vsa vprašanja glede uresničevanja pravic ter financiranja narodnih skupnosti v okviru svojih pristojnosti vedno v soglasju s Svetom narodne skupnosti. Kar zadeva druga vprašanja, ki se nanašajo na uresničevanje posebnih pravic narodnih skupnosti, morajo prej pridobiti mnenje samoupravne narodne skupnosti.

Občine na narodnostno mešanih območjih ustanovijo tudi komisijo za narodnostna vprašanja, v sestavi katere imajo pripadniki narodne skupnosti polovico članov. Navedene zakonske določbe se smiselno uporabljajo tudi za pripadnike slovenskega naroda, če so ti v posamezni narodnostno mešani občini v manjšini (40. člen ZLS).

Slovenska država, kot je razvidno iz zgornjega prikaza, ne pozna enovitega zaščitnega zakona, namenjenega zaščitni in uveljavljanju posebnih pravic manjšine (kot je npr. nedavno sprejeti zaščitni zakon za slovensko manjšino v Italiji), temveč so pravice italijanske manjšine opredeljene v Ustavi RS, posebnih zakonih in občinskih statutih.

Družbena samoumestitev pripadnikov italijanske manjšine

Če so bila v prejšnjem poglavju, s ciljem jasnejšega vpogleda v problematiko italijanske manjšine, sintetično predstavljena nekatera osnovna dejstva, ki se nanašajo na družbenopolitično, ekonomsko in ljubiteljsko dejavnost italijanske manjšine ter urejenost izobraževalnega sistema in pravno ureditev varstva in pravic manjšine, se bomo v poglavju, ki sledi, osredotočili

⁴ V nadaljevanju predstavljene rezultate več empiričnih raziskav je treba razumeti z vidika tega, da so bili v omenjene raziskave večinoma vključeni predstavniki italijanske manjšine z izkušnjo življenja v etnično mešani družini (kar pomeni, da so bodisi poročeni s pripadnikom/-co druge narodnosti ali pa so otroci mešanih družin). Da pa omenjeni raziskovalni "deficit" ne bi smel preveč odstopati od realnega stanja, priča prej omenjeno dejstvo, da je za italijansko manjšino tudi sicer značilna visoka stopnja etnične heterogenosti (skladno s popisom iz leta 2002 je ta kar 68,5 %).

na subjektivna videnja in samooceno lastnega položaja pripadnikov italijanske narodne skupnosti.⁴ V tem kontekstu se bomo dotaknili več vidikov vsakdanjega življenja pripadnikov italijanske manjšine, npr. položaja etnije znotraj lokalnega konteksta, odnosov s pripadniki drugih avtohtonih in priseljeniških etnij, pomena (italijanskega) jezika kot sredstva narodne identifikacije in vsakodnevne komunikacije ter drugega.

Italijansko narodno skupnost v slovenski Istri v primerjavi s priseljeniški skupinami opredeljuje poseben položaj, ki je posledica tako zgodovinskih dogodkov, administrativnih ukrepov kot splošnega družbenega ozračja. Do italijanske manjšine pa je med lokalnim prebivalstvom mogoče zaslediti ambivalenten odnos. V letih po drugi svetovni vojni so Italijane in italijanski jezik pogosto enačili s fašizmom. Ta negativna naravnost, ki jo je po besedah informantov zaznati vse do poznih 70. let dvajsetega stoletja, se je na politični ravni pokazala ob povečanem pritisku in množičnem izseljevanju (eksodusu) italijanskega prebivalstva v matično domovino v celotnem povojnem obdobju, še posebno množično pa po letu 1953, ko je bilo dokončno jasno, da slovenska Istra ne bo pripadla Italiji. Negativen odnos do pripadnikov italijanske manjšine je bilo zaznati v bolj ali manj eksplicitnih oblikah tudi v povsem neformalnih okoliščinah, pri vsakodnevni komunikaciji in medetničnih stikih.

“V šoli, ja, in izven šole. Meni mi je najbolj všeč, ki sem videla te, ki so me pljuvali, mi metavali kamenje, mi kričali fašist /.../ mi nismo imeli pojma o teh stvarih kot otroci, da sedaj vpisujejo svoje otroke v italijanske šole.”

(45-letna pripadnica italijanske manjšine)

ali

“Recimo, moj mož je Italijan /.../ no, leta nazaj mogoče so res zaničevali malo Italijane tukaj, ker so jih enačili s fašizmom ”

(45-letna Slovenka, poročena s pripadnikom italijanske manjšine)

Kljub navedenemu pa smo sočasno priča nekakšni samoumevni navzočnosti italijanske manjšine in italijanskega jezika v okolju slovenske Istre, kar je rezultat številnih okoliščin: poleg italijanskega avtohtonega statusa, tj. navzočnosti od nekdaj, je na preučevanem območju uzakonjena dvojezičnost, v slovenskih osnovnih in srednjih šolah se poučujeta italijanski jezik in književnost v vseh razredih, osnovne in srednje šole z italijanskim učnim jezikom so po drugi svetovni vojni brez prekinitve nadaljevale redno delo. Razlog za to so tudi druge oblike posebnih pravic, ki italijanski manjšini formalno zagotavljajo prisotnost v lokalni upravi in druge oblike

političnega in kulturnega organiziranja. Na neformalni ravni k sprejemanju italijanske kulture in jezika prispevajo kontinuirani zgodovinski stiki s sosednjo Italijo, dnevne čezmejne migracije zaradi (formalnega in neformalnega) dela, izobraževanja, nakupov; pogoste so razpršene sorodstvene mreže, ki segajo v italijanski kulturni prostor, etnično mešane družine idr. Navsezadnje ne smemo spregledati dejstva, da je bilo to območje od 1918. do 1945. leta pod Italijo.

Naj kot zgled prevladujočega sprejemanja pripadnikov italijanske manjšine navedemo podatek, da se v italijanske vrtce, osnovne in srednje šole na Obali množično vpisujejo tudi otroci in mladostniki drugih etničnih skupin. V raziskavo, ki je bila izvedena na reprezentativnem vzorcu srednješolcev z območja slovenske Istre (Sedmak, 2003b), je bilo vključenih tudi 44 mladostnikov, ki obiskujejo tri obalne srednje šole z italijanskim učnim jezikom. Pomemben je podatek, da se jih je izmed omenjenih zgolj 9 opredelilo za pripadnike/-ce italijanske manjšine. O sprejemanju pripadnikov italijanske manjšine in o njihovem posebnem statusu v primerjavi s predstavniki priseljeniških skupin pričajo tudi drugi rezultati raziskav, izvedenih na območju slovenske Istre. Če kot primer navedemo rezultate, ki izpričujejo pripravljenost oz. nepripravljenost vprašanih poročiti se s pripadniki drugih etnij, ugotovimo, da se je tako pri raziskavi, izvedeni med polnoletno populacijo (Sedmak et al., 2002b), kot v raziskavi, izvedeni med srednješolci (Sedmak, 2003b), največ izprašanih (ne glede na narodnost) pripravljenih poročiti (*»zagotovo bi se poročil/a«* in *»verjetno bi se poročil/a«*) s Slovencem/-ko in takoj za tem z Italijanom/-ko⁵ Pri tem ne smemo spregledati dejstva, da je (četudi načelna) pripravljenost vstopiti v zakon s pripadnikom druge etnije pravzaprav eden od izrazov največjega sprejemanja pripadnikov prav te etnije (Štrukelj, 1986).

V odnosu do italijanske manjšine smo tako v preteklih petdesetih letih priča procesu »normalizacije« in njenega postopnega sprejemanja. Sočasno pa tudi sami pripadniki italijanske manjšine navajajo, da doživljajo slovensko Istro kot svoj dom, kot kraj družinskih korenin, kot kraj pripadanja.

«Čutim se pač kot pripadnik te zemlje, ne čutim se kot neka podaljšana nacionalnost iz Italije. Jaz sem pripadnik te zemlje in jemljem svojo nacionalnost kot kulturo zlasti, ne pa kot neko politično, nacionalistično. /.../ Res pa je, da nisem postavil sebi v življenje, najprej sem Italijan, to je nad vsem /.../, jaz sem državljani te države, tle plačam svoje davke in seveda bi želel biti enak med enakimi, tudi v pravicah. Mislim, to so moje osnovne pravice,

⁵ Izprašani so se opredeljevali glede poroke z naslednjimi narodi: Slovencem/-ko, Italijanom/-ko, Hrvatom/-co, Makedoncem/-ko, Črnogorcem/-ko, Srbom/-kinjo, Albancem/-ko, Bošnjakom/-injo, pripadnikom/-co zahodnoevropske države, Romunom/-ko in Američanom/-ko.

da volim in da zahtevam to, kar pač sem in za kar jaz tudi plačam.”
(48-letni pripadnik italijanske manjšine)

ali

“Jaz mislim, da se človek čuti tam, kamar je, ne da je razlika. Tudi jaz sem Italijanka, pa nisem šla prosit italijansko državljanstvo po vojni, sem tle rojena. Tle so moje korenine. En dan naj se kaj zgodi, me pošljejo stran. Kaj imam jaz za delat z Italijo. Samo italijanskega jezika imam, mene ni sram. Sem rekla, dost ljudi je tega naredilo, ne vem, ma jaz sem tle rojena, to je moj kraj. Mene me ne bo noben vrgu stran in niti ne bom vzela drugo državljanstvo.”

(45-letna pripadnica italijanske manjšine)

Ob hkratnem navajanju pripadnosti slovenskemu nacionalnemu okolju smo vsaj pri določenem deležu pripadnikov italijanske manjšine priča očitnim poskusom diferenciacije od italijanske države in Italijanov, živečih v Italiji. Kompleksnost narodne samoopredelitve in avtoidentifikacije pa nakazuje trend samoopredeljevanja kot Istran (poudarjanje lokalne identitete kot osrednje točke identifikacije) in izjave kot »ne želim/ne morem se opredeliti kot Italijan, Slovenec pa tudi nisem« ali »sem Slovenec, vendar v bistvu Italijan« ali »Italijani, živeči na Obali, so Slovenci, ki govorijo italijansko«.

“Ta mlajši je, veš, je Istran. A ja, sem rekla, to je tista ‘scapatoia’⁶, to je odlično. Veš, tudi moj oče je govoril, jaz sem Istran, ker v bistvu ni hotel biti niti eno niti drugo, ker to velja tudi zame. Mislim, poglej za enega Italijana, tle je v bistvu težko. Z Italijo nočeš imeti nič ali pa skoraj nič, ker živiš v tem prostoru. To je tvoj prostor, tvoj dom, tvoja zemlja in tle hočeš živet, če si že ostal tle, pomeni, da hočeš tle preživet. Samo veš, so problemi esulov, to so tisti, ki so šli. In jaz mislim, da je tudi zaradi tega tle, je to moteče, ker z Italijo nočeš nič imet.”

(42-letna pripadnica italijanske manjšine)

Problemi narodne samoopredelitve in pripadnosti se stopnjujejo pri otrocih slovensko-italijanskih družin. Potomci etnično mešanih družin, pri katerih v veliki večini prevladuje kulturno pluralni vzorec socializacije, se težko opredeljujejo (narodno) enoznačno. Pri njih smo tako pogosto priča nadnacionalnim samoopredelitvam. 19-letna hči etnično mešanih staršev se tako opredeljuje kot prebivalka sveta:

“Zame, ki sem se tukaj rodila in zrastle, to nima prav nobenega pom-

⁶ Scapatoia v italijanskem narečju pomeni beg oz. izognitev.

ena, ne čutim neke pripadnosti do naroda, ne do Slovenije ne do Italije. Sem tukaj. Sem prebivalec sveta. Jaz vedno rečem, da sem prebivalec sveta in pika ... dobro, na svetovnem nivoju sem za Slovenijo, in ne za Italijo. Ampak to je samo pač stvar, tako osebno se ne počutim pripadnik ene ali druge, se mi ne zdi prav, da se opredeljujem, glede na to, da v meni to dvoje sobiva in zakaj bi potem morala ...”

Problem etnične samoopredelitve pripadnikov italijanske manjšine se je, kot že omenjeno, pokazal tudi ob zadnjem popisu prebivalstva. O tem priča tudi izjava omenjenega dekleta:

“Ne, nič, enostavno se nisi opredelil. Se nisem opredelila. /.../ Vem, da je bil možen le en odgovor in možnost, da se ne želiš opredeliti, in to sem podčrtala.”

Pri poskusu evidentiranja osrednjih medkulturnih razlik in specifičnih kulturnih značilnosti, ki naj bi opredeljevale pripadnike italijanske manjšine in jih hkrati razločevale od pripadnikov drugih etnij okolja, se kot pomembni izpostavita dve ugotovitvi, in sicer obstoj velike medkulturne bližine oz. podobnosti med avtohtonima slovensko in italijansko kulturo, pri čemer se predvsem oz. zgolj jezik pokaže kot pomemben kulturni element razlikovanja, in drugič, pomen avtohtonega/priseljenega statusa »ocenjevalca« kulturne sorodnosti/različnosti med omenjenima avtohtonima etnijama.

“Ma ne, če se gre za kulturo, recimo ljudje, ki so tle živeli, recimo so bli, če se gleda generacijo od njenih staršev. Oni so znali za Trst enkrat, niso znali za Ljubljano. Ker kar so pridelali, so hodili zmeraj tam, se je tam prodajalo. Mislim, pol je prišlo, po vojni, tolko let, je prišla ta sprememba, ma prej je bil Trst za vsih. Je bila ena kultura enaka, kar se tiče praznikov in tu. Mislim, ne vem, hrana, običaj hrane za praznike, recimo, večina so iste, zato ker je blo tak kraj, al z une strani sem, al s tle tam ... Ja, ni ne vem kakšne razlike tle, mislim. Ker so zmeraj hodili sem in tja, sem in tja in to, to je blo tolko let ...”

(50-letni pripadnik italijanske manjšine)

Avtohtoni prebivalci slovenske in italijanske narodnosti tako izpostavljajo kulturno podobnost med etnijama na vseh ravneh razen pri najočitnejšem in hkrati, z vidika lastne avtoidentifikacije pripadnikov italijanske manjšine, najpomembnejšem kulturnem elementu, tj. jeziku. Se pa percepcija kulturne podobnosti spremeni pri Slovencih, ki so se na preučevano območje priselili iz drugih delov Slovenije. Ti poleg različnega jezika poudarjajo še

razlike v hrani in prehranjevalnih praksah, naravi telesnih stikov, stopnji intimnosti in organizaciji vsakdanjega življenja. Vendar kaže, da gre pri izpostavljenih medkulturnih razlikah med italijansko in slovensko etnijo pravzaprav za obče medregionalne kulturne razlike oziroma za razlike v vrednotah, navadah in organizaciji vsakdanjega življenja sredozemskega in »celinskega« kulturnega okolja. O tem pričata pripovedi naslednjih dveh informantk, ki sta se na območje slovenske Istre priselili:

“Ravno sem mislila, takšna velika razlika v kulinariki, na primer, on meni vedno reče ‘zelje in krompir’. On ima rajši ribe ali kaj takšnega. Recimo, to naj bi bila največja razlika, ki je.”

(77-letna Slovenka, poročena s pripadnikom italijanske manjšine)

“Tudi mi smo praznovali, vsi smo prišli vsi: tete, strici ... To v Čevljarski smo imeli tako veliko sobo, so bila tam vrata, ena velika miza. Zmeraj smo tam vsi praznovali. Samo mi nismo bili taki, oni so bili bolj tako. Mi se nismo nikoli poljubljali, stiskali, meni je bilo to čudno, da vsak, ki pride ... da se poljublja, da se ne vem kaj. To meni je bilo, ne vem. Mogoče smo mi bolj hladen narod. /.../ Ampak mi praznujemo ravno tako, gremo na trgatav, na piknik ... in tako, ne. Samo nismo tako posesivni, kako bi rekla ... Pri njih je bilo to tako. Mati je bila šef familije /.../ In to. Pridejo na obisk. Vsi se bodo zbrali tle. In potem vse to, pozdrave, poljube in tako, mislim, meni je bilo to nekaj novega.”

(38-letna Slovenka, poročena s pripadnikom italijanske manjšine)

O kulturni podobnosti med avtohtonima skupinama priča tudi podatek o visoki stopnji izraženega zadovoljstva partnerjev, vključenih v slovensko-italijanske (izven)zakonske skupnosti, ter z vidika kulturnih razlik neproblematična narava teh zvez (Sedmak, 2002a). Tudi pri samoizraženih stopnjah zadovoljstva z (etnično mešanim) zakonom smo spet priča razlikam glede na to, ali je slovenski partner rojen v lokalnem okolju slovenske Istre ali priseljen iz drugih delov Slovenije. V prvem primeru smo tako priča prevladujočemu družinskemu vzorcu jezikovnega pluralizma. Družinski člani v tem primeru svobodno in spontano, s ciljem čim učinkovitejše komunikacije, uporabljajo slovenski in italijanski jezik oz. sočasne kombinacije obeh. Jezikovna prepletanja pa so mogoča tudi zato, ker lokalni slovenski prebivalci zaradi vseh že omenjenih dejavnikov razumejo in govorijo italijanski jezik.

“Ma veste ... tukaj doma, doma je kar svobodno, kakor pride. Jaz zelo rad gov-

orim po tržaško, zelo rad. Ona razume in ni nobenega vprašanja. In tako kot pride, ni nobenih pravil. /.../ Gre za to, da se čim bolj razumemo. Za to gre in da se lahko svobodno izražas, kakor ti je prav.”

(mož: 76-letni Italijan)

in

“Mi začnemo recimo po slovensko, končamo po italijansko, kuker najdete. Ker jaz sem znala italijansko, ker sem hodila v osnovno šolo, prve razrede pod Italijo sem bila in potem sem se še naučila s tem.”

(žena: 67-letna Slovenka)

ali

“Ko sem bila majhna, je mama z menoj govorila slovensko, oče italijansko, so pač to imeli zato, da sem identificirala jezik z osebo. Psihološko sem razvila to razlikovanje. Potem, ko sem zrasla, je bilo tudi drugače, vendar tendenčno, ja, z mamom sem govorila slovensko, z očetom italijansko, velikokrat tudi z mamom po italijansko. Z bratom pa samo po slovensko. /.../ Pri nas je bilo tako, moj brat je hodil v slovensko šolo, jaz v italijansko. Tako so se pač odločili, s tem da zna italijansko. /.../ Ko sem v družbi ali pa ko sem doma, se ne obremenjujem, prvi jezik ... ko pomislim na eno besedo, v prvem jeziku, ki pride, tako jo povem in pol stavki magari niso glih najbolj ...”

(hči italijansko-slovenskih staršev)

Družinska jezikovna situacija in s tem v povezavi tudi stopnja zadovoljstva z mešanim zakonom je nekoliko drugačna, če gre za slovensko-italijansko (izven)zakonsko skupnost, v kateri je slovenski partner priseljen iz drugih delov Slovenije in večinoma ni deležen samoumevnega znanja italijanskega jezika. O tem priča naslednja pripoved:

“Tu pa tam so bili močni prepiri v tem času, ker kar naenkrat je mož rekel, ja pa zakaj nočeš govorit slovensko. On je to tako doživljal, da jaz nočem govorit slovensko. Jaz sem mu pa povedala, da ni nobena težava, otrok govori oboje. /.../ Problem je bila tudi njegova družina, samo jaz si tega nisem mogla predstavljat. /.../ In je bilo ravno zaradi tega, ker njegovi starši so se bali, da ta bogi otrok ne bo govoril slovensko. /.../ Bili so močni prepiri, bilo je celo tako hudo, da sem jaz mislila se ločit samo zaradi tega. Zato ker jaz sem vprašala recimo moža, kaj ima on proti mojemu jeziku. Sem rekla: ‘Glej, ti vidiš, da sin govori oba jezika, vidiš, da ni problem. Zakaj je problem, če jaz govorim italijansko z njim? Moj jezik je tako, kot je tvoj jezik slovenščina. Zdej probaj si predstavljat, da bi jaz zahtevala, recimo,

da bi bila jaz Angležinja in bi zahtevala od tebe, da ti govoriš angleško z otrokom. /.../ Ker mož mi je recimo povedal, da ko nas sliši, da se mi pogovarjamo med sabo, in je rekel, da se on počuti tujca. Da je kot tujec v tisti družini, ker ne govorimo njegovega jezika.”

(43-letna pripadnica italijanske manjšine, poročena s Slovencem)

Navsezadnje, o izraženi kulturni podobnosti med avtohtonima italijansko in slovensko kulturo pričajo tudi rezultati kvantitativne študije, izvedene med mladimi (Sedmak, 2003b). Mladi tako menijo, da obstaja razmeroma visoka medkulturna sorodnost predvsem med slovensko in italijansko ter med slovensko in hrvaško kulturo.⁷ Za italijansko kulturo 48,4 % mladih meni, da je »še kar podobna« slovenski, in 7,1 %, da ji je »zelo podobna«.

Obči odnos do pripadnikov italijanske manjšine iz vrst lokalne skupnosti je v omenjenih raziskavah mogoče opaziti tudi v odgovorih, ki se nanašajo na navzočnost drugih etničnih skupin (razen slovenske) v prostoru bivanja. 50 % mladih tako meni, da je v javnem življenju italijanska manjšina »ravno prav opazna«, 12,3 %, da je »premalo opazna«, in 21,1 %, da je »preveč opazna«. Pri tem pa višji delež odraslih meni, da je italijanska manjšina v javnem življenju »ravno prav opazna«, in sicer 66,1 %, in manjši delež, da je »preveč opazna« (10,7 %). V povezavi s tem so zanimivi tudi odzivi na trditev, da »morajo uradno priznane manjšine imeti za svoj obstoj zagotovljene posebne pravice«. Kar 44,9 % odraslih vprašanih se z izjavo »strinja« in dodatnih 19,3 % »popolnoma strinja«, neodločenih je 19,8 % in le manjšina se »ne strinja« (12,4 %) ali »sploh ne strinja« (3,6 %) (Sedmak et al., 2002b).

Na premajhno aktivnost in vključenost pripadnikov italijanske manjšine v družbeno življenje lokalne in širše družbene skupnosti opozarjajo predvsem nekateri javno in politično dejavnejši predstavniki italijanske manjšine:

»Manjšina je že po neki družbeni logiki naklonjena getoizaciji, torej k defenzivnemu položaju, se noče pretirano vplesti v družbeno dogajanje večinskega prostora, hkrati ne zmore slediti dogajanju v matičnem okolju. In tako tvega, da ostane nekje sredi poti, na robu obeh držav. Torej, vprašanje je, kakšne mehanizme aktivirati, da bi manjšine bile hkrati vključene v svojem matičnem okolju in hkrati v večinskem okolju, v katerem živijo. To je velik izziv sodobnega časa in tudi izziv za manjšine. Moja izkušnja je, da si ti lahko brez nobenih ovir aktivni, kritični del družbe, v kateri se nahajaš, jaz konkretno nimam nikakršnih problemov delovati

⁷ Primerjave so bile izvedene še za makedonsko, srbsko, črnogorsko, bošnjaško/muslimansko in albansko kulturo.

kot stoođstotni državlján Republike Slovenije in razmišljati tako in tudi kritično nastopati tako, ne glede na svoj manjšinski izvor. Vidim pa, ocenjujem, da pri večini manjšincev deluje ta refleks. Bojijo se nastopati kot državljani, hkrati branijo svoje specifične pravice, ampak v izrazito poodrejenem položaju. Ta moment, ta specifična identiteta, namesto da bi bila neka prednost, postaja faktor defenzivnega odnosa. Moj osebni recept je, ne imeti nobenih kompleksov, travm, biti samozavesten kot državlján države, kjer živiš, in hkrati samozavesten v zagovarjanju svoje identitete.«

(predstavník italijanske skupnosti, aktiven v politiki)

In še nekoliko bolj kritična ocena:

»Tukaj je po mojem občutku ... ni neke prave interakcije med manjšino in prostorom, v katerem se nahaja, oziroma obratno, prostor, širši, kulturni, jezikovni, je ne upošteva in je ne obravnava kot sestavni del sebe. To predvsem zaradi tega, ker je italijanstvo in ti kraji tudi kot taki so bili na novo pridobljeni, in to navdaja slovensko večino s strahom. Slovenska večina se boji te kulture, se boji te prisotnosti. Ima probleme z dejstvom, da ni doma tu, še posebej ne v zgodovinskih središčih. Jaz to imenujem poltergeistov sindrom – zbujaajo se ponoči v hiši, ki je bila zgrajena s strani nekoga drugega, čigar trud je vojni plen, ne pa nekaj, kar bi se naravno pridobilo in posedovalo. Tako da je ta kultura protiitalijanska, boji se Italije, italijanstva, obenem pa domneva, da lahko to italijanstvo štiti, in to se seveda ne dogaja. Zaradi tega imamo mi lahko odlične norme, ne bodo pa nikoli občutene kot nekaj, kar je sestavni del te ureditve, kar je sestavni del civilizacijske emancipacije slovenskega naroda. To je tujek.«

(predstavník italijanske skupnosti, aktiven v politiki)

Navedena sogovornika kritično ocenjujeta tudi obstoječi sistem zaščite in urejanja pravic manjšin v Sloveniji. Normativno naj bi zakonodaja sicer zagotavljala potrebno zaščito in osnovne pravice manjšin, pomanjkljivo naj bi bilo predvsem njeno uresničevanje, ki je prepogosto odvisno od trenutne politične volje.

«Mi imamo že v ustavi opredeljeno (zaščito manjšine, op. M. S.), potem pa je veliko posebnih zakonov in občinskih statutov. To je neki sistem delovanja, ki ima velike prednosti, ker v bistvu že zasidra neke nedotakljive pravice, hkrati deluje manj sistematično kot celovit zakon in potem je treba paziti pri vsakem zakonu, da bo uresničen, da bo upoštevan, in to jemlje veliko energije, manjšina pa je že tako zdesetkana, tako brez energije, tako nemočna, da težko teži k realiziranju teh aktov. Konkretna realizacija je

pomanjkljiva. Zakonodaja je dobra, je pa pomanjkljiva realizacija, ker je tudi odvisna od politične volje oziroma od korektnosti odzivanja oblasti. Recimo, kronično pomanjkanje denarja za manjšinske projekte, kronično slabo prevajanje v dvojezičnosti, nedosledno upoštevanje dvojezičnosti, tu pa tam je treba vedno intervenirati, opozoriti, da manjka dvojezični napis, in podobno, to seveda dolgoročno utruja. In mislim, da je manjšina že tako utrujena, da se je začela spopadati samo z lastnim preživetjem. /.../ Še vedno mislim, da večina, tako v Italiji kot pri nas, misli, da ima manjšina preveč.”

(predstavnik italijanske skupnosti, aktiven v politiki)

“Ga ni! Saj ni enega zaščitnega zakona pri nas. So člani v Ustavi in potem je področna zakonodaja in to je razpršeno na področno zakonodajo. Mi nimamo zaščitnega zakona. Ne vem, ali je to dobro ali ni dobro. Gotovo je to doživeto kot neki moteči element. In nobene zavesti o tem, da je to sestavni del ureditve te države in da smo mi sestavni del te države. Tako kot gredo stvari, nam bo prej ali slej vendarle jasno, da nismo sestavni del te države. To nam je dano vedeti zmeraj bolj in zmeraj bolj, dokler ne bomo razumeli. Tistih par, kar nas je še ostalo.”

(predstavnik italijanske skupnosti, aktiven v politiki)

Kot zanimiv se pokaže (morda pričakovan) razkol v stališčih »anonimnega«, »povprečnega« predstavnika italijanske narodne skupnosti, ki ne izraža pretiranega zanimanja za politična vprašanja, povezana z manjšinskim vprašanjem, ter politično in družbeno bolj angažiranimi predstavniki italijanske skupnosti. Kaže, da prvoomenjeni v splošnem delijo javno mnenje prebivalcev slovenske Istre, ki izraža precejšnjo medkulturno strpnost lokalnega okolja in splošno sprejemanje predstavnikov drugih etnij, pri čemer pripadniki italijanske manjšine tako v lastnih očeh kot v očeh drugih priseljenskih skupin zavzemajo poseben (bolj privilegiran) položaj (Sedmak et al., 2002b). Skladno z občo postmoderno usmeritvijo ta del pripadnikov italijanske manjšine v ospredje postavlja svoje zasebno življenje, skrb za lastno in družinsko srečo in blaginjo, pri čemer vprašanja, povezana s pravicami, ki izhajajo iz narodne pripadnosti, postavlja v sekundarni položaj. K takšnemu dožemanju lastnega položaja »anonimnega« predstavnika italijanske manjšine prispeva tudi relativna formalna in dejanska urejenost njihovega manjšinskega statusa, saj študije drugih multikulturnih okolij nakazujejo, da k večji občji politični angažiranosti manjšin prispeva tudi manj ugoden družbeni položaj prav teh manjšinskih skupin (Hutchinson in Smith, 1996).

Sklep

Pregled in ocena na eni strani družbenokulturnega in ekonomskega organiziranja italijanske narodne skupnosti, pravne ureditve njenega manjšinskega statusa in pravic, ki iz tega statusa izhajajo, urejenosti posebnega manjšinskega izobraževalnega sistema ter spreminjajoče se demografske strukture ob nacionalnih popisih in na drugi strani analiza pripovedi pripadnikov/-ic italijanske manjšine, živečih na etnično in jezikovno heterogenem območju slovenske Istre, nakazujeta problematičnost enoznačne ocene družbenega položaja italijanske narodne skupnosti v slovenski Istri. Tako pravne podlage družbenega položaja italijanske manjšine kot samoizpričana ocena lastnega (družbenega) položaja izpostavljajo razkol med navideznim (tudi formalno deklariranim) statusom manjšine in dejanskim stanjem, kot ga doživljajo in živijo njeni pripadniki in pripadnice. Četudi je pravni položaj italijanske manjšine primerjalno z drugimi državami in skupno evropsko zakonodajo dobro (če ne celo zgledno) urejen in dodeljuje italijanski manjšini vse pomembnejše pravice, izhajajoče iz narodne pripadnosti, so v vsakdanjem življenju vidne nedoslednosti v njenem izvajanju, prav tako pa ponekod idilično interkulturno in avtohtoni manjšini naklonjeno držo prebivalcev slovenske Istre kazijo izrazi nestrpnosti v odnosu do italijanske manjšine predvsem v situacijah in položajih, ko lokalni prebivalci doživljajo pripadnike italijanske narodne skupnosti kot skupino, ki ji pritečejo nekatere dodatne (privilegirane) pravice, še zlasti če so te povezane z dodatno finančno podporo. Omenjene ugotovitve bi povzela s stališčem, da je ne glede na formalnopravno obstoječi in javno deklarirani zgledno urejen pravni, predvsem pa družbeni položaj italijanske narodne skupnosti treba resno vzeti v obzir opozorila in izraze nezadovoljstva s strani njihovih članov in članic. Možno se je izogniti pasti dobrnamernih dejanj večine, ki (naj)bolje ve, kaj je dobro za manjšinske skupine, pa naj bodo to narodne, jezikovne manjšine, ljudje s posebnimi potrebami, drugače spolno usmerjeni itd. Primerov tovrstnih (napačnih) interpretacij in prepričanj o uspešnih obravnavah marginalnih segmentov družbe je v Sloveniji kar mnogo. Navsezadnje se pravice pripadnikov italijanske narodne skupnosti (in tudi drugih) ne smejo dodeljevati in pogojevati glede na njihovo številčno zastopanost (v povezavi s tem postanejo tudi aktualne goreče polemike ob nacionalnih popisih prebivalstva povsem brezpredmetne), temveč glede na golo dejstvo njihovega obstoja.

LITERATURA

- Barron, Milton L. (1951): Research on Inter-marriage: A Survey of Accomplishments and Prospects. *The American Journal of Sociology* 57 (3): 249-255.
- Gomezel Mikolič, Vesna (1998): Koprške družbene organizacije kot odraz strukture odnosov med pripadniki različnih etničnih skupnosti. *Annales – Analiza istrske in mediteranske študije, Series Historia et Sociologia* 8 (12): 39-52.
- Gomezel Mikolič, Vesna (2000): Etnična ozaveščenost in jezikovna sporazumevalna zmožnost v luči medsebojne odvisnosti. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Gomezel Mikolič, Vesna (2001): Etnični vidiki mladinske kulture v mestni Občini Koper. *Annales – Analiza istrske in mediteranske študije, Series Historia et Sociologia* 11 (2): 531-546.
- Hutchinson, John in Anthony D. Smith (1996): *Ethnicity*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Manzin, Alberto (2001): Il ruolo svolto dall'Unione Italiana nell'ambito transfrontaliero. Referat na delovnem srečanju »La Cooperazione transfrontaliera«, Padova, 11. julij 2001.
- Pagnini, Deanna L. in Philip S. Morgan, (1990): Inter-marriage and Social Distance among US Immigrants at the Turn of the Century. *American Journal of Sociology* 96 (2): 405-432.
- Parkman, Margaret A. in Jack Sawyer (1967): Dimensions of Ethnic Inter-marriage in Hawaii. *American Sociological Review* 32 (4): 593-607.
- Petrovič, Ruža (1986): Ethnically Mixed Marriages in Yugoslavia. *Sociologia: Journal of Sociology, Social Psychology and Social Anthropology – Special Issue Prepared for X. World Congress of Sociology New Delhi, 18 – 23th August, 1986*. Beograd: Publication of the Yugoslav Sociological Association.
- Sedmak, Mateja (2001): Narodnostno mešane zakonske zveze kot oblika interpersonalnega kulturnega soočanja. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Sedmak, Mateja et al. (2002a): Ekonomski položaj italijanske manjšine v Sloveniji, poročilo raziskave. Koper, Piran: Znanstveno-raziskovalno središče republike Slovenije Koper, Center za pospeševanje podjetništva Piran.
- Sedmak, Mateja et al. (2002b): Identiteta slovenske Istre, 1. delovni zvezek – predstavitev rezultatov raziskave. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper.
- Sedmak, Mateja (2002a): Kri in kultura. Etnično mešane zakonske zveze v slovenski Istri. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper.
- Sedmak, Mateja (2002b): Etnično mešane zakonske zveze kot oblika medkulturnega soočanja: primer Slovenske Istre. *Družboslovne razprave* 18 (39): 35-57.
- Sedmak, Mateja et al. (2003a): Mnenja nosilcev družbeno-kulturnega življenja na italijanskem obmejnem območju – predstavitev rezultatov raziskave. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper.
- Sedmak, Mateja et al. (2003b): Mnenja nosilcev družbeno-kulturnega življenja na slovenskem

obmejnem območju - predstavitev rezultatov raziskave. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper.

Sedmak, Mateja (2003a): Dinamika kulturnih in identitetnih medgeneracijskih transmisij pri otrocih etnično mešanih družin. *Annales - Anali za istrske in mediteranske študije, Series Historia et Sociologia* 13 (1) 71-86.

Sedmak, Mateja (2003b): Stališča mladih slovenske Istre do (med)kulturnih fenomenov okolja bivanja. *Annales - Anali za istrske in mediteranske študije, Series Historia et Sociologia* 13 (2): 405-424.

Štrukelj, Inka (1986): Mešani zakoni - sociološke in socialno-psihološke razsežnosti narodne eksogamije in jezikovne heterogamije, raziskovalno poročilo. Ljubljana: Inštitut za sociologijo.